

ГАРШАСП*

(Правління тривало дев'ять років)

1. Мав гордого сина, наступника Зав*,
Наймення Гаршасп падишах йому дав.

І довго чекати не треба було:
Поклали корону йому на чоло.

Як тільки засів він на батьківський трон,
В країні зміцнилися правда й закон.

Хто дерево лиха колись посадив,
Достигнуть на ньому отруйні плоди.

10. Хтось вістку туранцям сумну передав,
Що трон спорожнів: упокоївся Зав.

З Хар Рею* прибув тоді Афрасіяб:
Цю землю і воду ділити би рад.

От тільки Пашанґа не тішить ця вість,
На Афрасіяба тримає він злість.

Йому остогидли і трон, і вінець,
Оплакував він Агріраса* кінець.

Він бачити Афрасіяба не рад,
Роз'їла іржа його сина булат.

20. Як Афрасіяб посилає гінця,
Пашанґ йому не відкриває лиця.

«Як шахом хотів би ти стати у нас,
То мав би таким бути, як Агрірас.

Кров брата пролити вагатись не став,
Злякався чомусь вихованця гнізда*.

Дружина у битвах була дев'ять літ,
Та тільки отруйний дали вони плід.

У мене до тебе і діла нема,
Навіщо тоді зустрічатись дарма».

30. По світові поголос швидко пішов,
Що трон падишаха звільняється знов.

Минається час, коли мирно було,
Правитель вмирає, вертається зло.

І чутка, мов камінь, упала нараз:
Пашанґ пише Афрасіябу наказ:

«Іди за Джейгун*, подавайся в похід,
Іранський престол утрачати не слід».

Тож військо збирає вже Афрасіяб
Від вод річкових до степів Сепанджаб*.

40. Нахмурилось небо, поллялись дощі,
Мов обрій дірявлять індійські мечі.

Та чутка нова розлетілася вмент:
З Турану на трон появилсь претендент.

**[ЯК ЗАЛЬ ДОВІДАВСЯ, ЩО АФРАСІЯБ
ІДЕ НА ІРАН, А РУСТАМ ЗАЖАДАВ
У БАТЬКА КОНЯ І ЗБРОЇ]**

Весь світ новина облетіла така,
До Забулістану рушають війська.

І Залю сказали суворо: «Мабуть,
Даремно тебе першим витязем звуть.

Як ти пагланом по Самові став,
Тоді для іранців день чорний настав.

50. Йде військо з Джейгуну, наводячи страх.
Лик сонця, здається, погас в небесах.

Як знаєш, що діяти треба, то дій,
Бо близько ворожий уже лиходій».

Тоді до іранців звернувся Дестан*:
«Відтоді, як я підперезав свій стан,

Такого я вершника не назову,
Хто в руки узяв би мою булаву.

Де мчати конем довелося мені,
Тікали всі вершники, наче чумні.

60. І ночі, і дні я провів у боях,
Лиш старість на душу навіює страх.

Уже, як обіддя, мій лицарський стан,
Блищати кабульський кинджал перестав.

Тепер став Рустам, мов стрункий кипарис,
І шолом до нього неначе приріс.

Потрібно шукати коня юнаку,
Йому не підходить арабський скакун.

Такого, як слон, я шукатиму скрізь,
Із різних озвуться, гадаю я, місць.

70. Та скажемо спершу про це юнаку,
Чи він пропозицію прийме таку.

Чи згоден у силі своїй молодій
З нащадком Задшама ставати на бій».

В іранців від Залем промовлених слів
І серце забилося, і вид посвіжив.

Роз'їхались в сторони різні гінці
Збирати охочих до війська бійців.

Заль каже Рустаму: «Мов слон уже ти,
Такої ніхто не сягнув висоти.

80. Дорога тривала й важка тебе жде,
Ні сну, ні спокою не буде ніде.

Зарано ще бути тобі на війні,
Посидіти б з друзями десь при вині.

Іще воювати твій час не настав,
Іще молоком твої пахнуть уста.

Та в бій на туранців тебе я пошлю,
Бо їх розпирає ненависть і лють.

Чи згоден зі мною? Що скажеш на те?
Нехай тебе розуму світло веде».

90. Рустам на слова ці такий дав одвіт:
«Я не для бенкетів з'явився на світ.
З такими плечима й руками, мабуть,
Я іншу в житті обиратиму путь.
Коли небезпеку відчує Іран,
У битві мені допоможе Єздан*.
Побачиш відвагу і силу мою,
Як я опинюсь у кривавім бою.
Як дощ, що на землю із хмари поливсь,
Кров з мого меча зацюркоче колись.
100. Немов гуркотіння громів з вишини,
Ревтимуть від мого удару слони.
Потрібен лиш кінь, як гора, щоб рука
Могла упіймати його на аркан.
Та щоб у годину я мав бойову
Таку, як уламок скали, булаву.
Я військо розгромлю ударом міцним,
І туча криваво заплаче над ним».
Заль слухав уважно, що мовив Рустам,
І вид його в усміщці теплій розтав.
110. З Забула пригнали прудких скакунів,
Ще трохи — з далеких кабульських країв.
Отак проганяли коня за конем,
І кожен з тавром пробігав перед ним.

І далі тих коней пастух проганя,
Натисне Рустам тільки спину коня,

І кінь той відразу прогнеться хребтом
Й землі доторкнеться своїм животом.

Вже довго ішли перед ним табуни,
Були різномасті від ніг до спини.

ЯК РУСТАМ ОБРАВ РАХША І ПОВІВ ДРУЖИНУ ВОЮВАТИ З АФРАСІЯБОМ

120. Та ось кобилиця летить, як стріла,
Неначе левиця, що сильна і зла.

Два вуха, неначе короткі списи,
Тонесенька талія, як у оси.

Лошак поруч з нею — і зростом, і в масть —
Такий, що копитами болю завдасть.

Сам світлої масті, а хвіст, як труба,
А ноги зі сталлю зрівняєш хіба.

Стрункий, кароокий, плямистий такий,
Неначе шафранові там пелюстки.

130. І от до кобили Рустам поспіша
Побачити слоноподібне лоша.

Кеянський* аркан він скрутив у петлю:
«Від стада того лошака відділю».

Але не злетів у повітря аркан.
Пастух: «Зупинися, не ти його пан».

«То чий він, — запитує лицар, — скажи,
Тавро на боках лошака покажи».

«Тавра там немає, — пастух відповів, —
І тільки про те я дізнатись зумів:

140. Хмариною — Рахшем* — його люд нарік:
Він — племінь гарячий, він — бистрий потік.

Кому він належить, не відаю й сам,
Всі кажуть, що Рахшів господар — Рустам.

Три роки йому вже пора під сідло,
На нього багато охочих було.

Свистів вже й аркан у повітрі, але
В бій кидалась мати на захист, як лев».

Кеянський аркан лицар вгору метнув —
На шиї гнідого аркан уже був.

150. До сина примчалася мати його,
Готова, як лев, захищати його.

Та лицар пускає над степом свій крик,
Й запал у кобили відразу поник.

По шиї ударив її кулаком,
І тіло тварини зів'яло цілком.

Упала на землю, тоді підвелась,
Поволі до стада свого подалась.

Уперся у землю Рустам на ступні
І міцно аркан затягнув на коні.

160. На спину поклав Рахшу руку одну,
А другою шию стискає коню.
Та той не здригнувся і рухом одним,
Неначе все те відбувалось не з ним.
Рустам: «Як його загнuzдати мені,
І буду я вершник на цьому коні».

Тоді пастуху запитання дає:
«За скільки господар коня продає?»

Почув він: «Бери, як Рустамом ти єсть,
Відстоюй Ірану свободу і честь.

170. Іранська земля вся — за Рахша ціна,
Врятуєш її, то заплатиш сповна».

Дзвінок обіззався на спині слона,
Над степом усім відгукнулась луна.

Ревіли слони на три милі навкруг,
Литаври й кимвали гриміли навкруг.

В Забулі неспокій із краю у край,
Із сонного царства лунає: «Вставай!»

Звितяжець Рустам став попереду військ,
За ним — хто у битвах проводив свій вік.

180. Така того війська була густота,
Що й крук понад голови не пролітав.

Б'ють бубни в шістнадцяти* різних місцях,
Мов світу початку нема, ні кінця.

У час квітання трояндних садів
Рустам своє військо забульське повів.

Дізнався про виступ цей Афрасіяб:
Не годен ні їсти, ні пити — заслаб.

З військами пішов до Хар-Рею, вперед,
До луку, де чиста вода й очерет.

190. Роз'єднує лиш два фарсанги* війська.
Рустам своє військо на раду склика.

«Достойні, — звертається лицар до них, —
В житті ви в бувальцях були не одних.

Зібрав я сьогодні військовою могуть,
Багато вельможів і лицарів тут.

Зникає в нас єдність без шаха руки,
І обезголовлені наші полки.

Як правив країною доблесний Зав,
Тоді благодатний наш край процвітав.

200. Тож конче потрібний для наших дружин
Кеянського роду володар один.

Щоб сів на престол і весь край оновив,
Бо тіло не житиме без голови.

Мобед* показав мені: є в нас такий,
Що фаром*, удачею, розумом — кей*.

Ім'я його я повідомити рад,
З гнізда Фаридуна він, зветься Кубад».

Наказ від Дестана одержав Рустам:
«Візьми булаву і з погордою стань.

210. Помчи чимскоріш до Ельбурзу-гори,
І трохи ще війська з собою бери.

Поклін Кей-Кубаду віддать не забудь,
Та тільки у нього задовго не будь.

Два тижні в дорозі без віддиху мчи,
Чи дощ, а чи спека, удень і вночі.

Скажи: «Наша рать вибирає тебе,
Вже трон падишаха чекає тебе.

Корони володаря гідний лиш ти,
Прийди, щоб Ірану тепер допомгти».

220. Покірно припав до землі Тагамтан*,
Свій пояс одягши, чекати не став.

Побачив: туранці назустріч ідуть,
Збагнув він, що сутички не оминуть.

Зіткнулись, гуляла його булава,
Злетіла із пліч не одна голова.

І ті, хто був спершу до битви готов,
Тікали із поля боїв стрімголов.

Бійці, що відчули приниження й біль,
До Афрасіяба ідуть звідусіль.

230. Він слухав вояків, хто смерті уник,
Похмурий був, люто дивився на них,

А потім прийти наказав Колуну,
Що голову стяв у боях не одну.

«Бери бойових верхівців, — каже він, —
Щоб не пропустити іранський загін.

Будь пильним, уважно дивися на шлях,
Щоб наших бійців не пойняв переляк.

Іранці підступні — ми знаємо їх —
Аби не схопили дозорців твоїх».

240. Колун по коротких прощальних словах
Із проводирями виходить на шлях.

З собою узявши бійців і слонів,
Загін по дорозі завбачно засів.

А з іншого боку відважний Рустам
Слідів Кей-Кубада відшукувать став.

Лишилася їм тільки миля путі,
Аж бачать: долина лежить між хребтів.

Дзюрчить між деревами тихо струмок,
І воїнів юних розсівся гурток.

250. Сховався у затінку там поміж крон
Взолочений, скроплений мускусом трон.

Сидів на тім троні побіля води
Юнак, мов на небі ясний молодик.

Стояли обабіч, як звичай велів,
Ряди підперезаних богатирів.

Довкола краса на увесь небокрай,
Що з нею зрівнятися може лиш рай.

Коли коло трону проходив Рустам,
До гурту юнак його кликати став:

260. «На учту тебе дуже просимо ми,
Будь ласкав, запрошення наше прийми.

Всі разом підніmemo чашу вина,
За гостя ми вип'ємо нині до дна».

Могутній Рустам відповів йому так:
«Я радо побув би із вами, однак

Веде до Ельбурза дорога моя,
І маю велике повірення я.

Попереду справи чекають трудні,
Ніяк їх відкласти не можна мені.

270. Ірану престол вже без шаха давно,
Тож як тут сидіти і пити вино.

Скажи мені, де Кей-Кубада знайти,
Чи хтось би про нього мені сповістив».

Найстарший сказав із сміливців отих:
«Я відаю, де Кей-Кубада знайти.

Якщо коло нас ти зупинишся лиш
І нашу компанію розвеселиш,

Я до товариства покличу його,
Побачиш ти стан і обличчя його».

280. І от після тих обнадійливих слів
Рустам, наче вихор, із Рахша злетів.
Обидва пішли до струмочка звідтіль,
Сховались від сонця гарячого в тінь.
На трон золотий сів одразу юнак,
За руку Рустама узяв, а відтак
Він другою чашу Рустамові дав,
При цьому таке він його запитав:
«Хотів би від тебе дізнатися я,
Від кого почув ти Кубада ім'я?»
290. Рустам на питання це так відказав:
«Я чистий до тебе прибув, як сльоза.
Готовий в Ірані для тебе вже трон,
І військо тебе обирає, й закон.
Мій батько, уславлений витязь Заль-Зар,
Його булави був несхибний удар,
Сказав: «До Ельбурзу з дружиною йди,
Про нього усе розпитай і знайди,
По-шахськи його привітай, поклонись,
Та швидко назад повертай, не барись».
300. Йому повідом іще: кожен боєць
Хотів би, щоб шаха надів він вінець.
Про те, де ти був і що діяв в ті дні,
Вернувшись, докладно розкажеш мені».

Від лицаря слів усміхнувся юнак,
Відчув у словах тих Всевишнього знак.

«О славний герою, — сказав у одвіт, —
Я справді Кубад — Фаридунова віть».

Почув це Рустам і його привітав,
Чолом до землі він смиренно припав.

310. Промовив: «О славний владико владик,
Твій гострий клинок і твій розум велик.

Ірану престол золотий не схитни,
У пута твої хай потраплять слони.

Ти втілення розуму, сили, добра,
Зайняти престол золотий вже пора.

Складаю подяку владарю світів
Від батька Дестана і всіх вояків.

Як шах побажає — я буду мовчать,
Дозволить — із уст своїх зніму печать».

320. Відважний Кубад з місця свого устав
Від слів тих сердечних, що мовив Рустам.

І переповів йому з вуст у вуста
Усе, що велів передати Дестан.

Заграло у грудях від Залевих слів,
Забилось серце й Кубад звеселів.

Налив він із фініків чашу вина
І випив на честь Тагамтана до дна.

Рустам свою чашу тепер осушив,
Вславляючи шаха свого від душі.

330. Забилися юні серця, наче дзвін,
І радісні звуки неслись навздогін.

А шах молодий розповів при вині:
«Я ночі цієї побачив вві сні

Двох соколів білих з іранських країв,
Вінець, наче сонце, на крилах яснів.

Пізнали мене вони ще вдалині
Й вінок на чоло одягнули мені.

І я не забув, хоч уже не заснув,
Про тих голубів і корону ясну.

340. Тож скликав я раду тоді на лужку,
Яку ти сьогодні зустрів при струмку.

Для мене ти соколом став, бо приніс
Про шахський вінець несподівану вість».

Рустам, як почув, твердо вірячи в сні,
Про крила, корону, як місяць ясний,

Кубаду сказав з посвітлілим лицем:
«Пророками сон тобі послано цей».

Кубадів він сон витлумачує так:
«Твій сон — це пророків проявлений знак.

350. Та мусимо ми поспішати в Іран,
Сміливців-бійців там чекає нас стан».

Кубад із престолу зірвався вогнем,
І кінь вороний вже гарцює під ним.

Рустам підперезаний також і вмить
Із шахом Кубадам, як вихор, летить.

Без віддиху ночі і дні вони мчать,
Аби до туранських добратися чат.

Пронюхав Колун в темній силі своїй
І, наче вогонь, прилітає на бій.

360. Володар, уздрівши туранські ряди,
Назустріч хотів із дружиною йти.

Та твердо сказав воєвода Рустам:
«Негоже вождеві у битву. Я сам».

Сказав так і сів на свого коня,
Поспішливо вершників наздоганя.

Й Рустам у своїх обладунках сталєних
Уже долучивсь до верхівців своїх.

В руках булава і аркан край сідла,
Подумав: «Це дива* підступні діла».

370. Рустама настигнувши, сил із усіх
Списом він кольчуги застібку розсік.

Та лицар списа того вирвать зумів
І гучно, як грім із-за гір, заревів.

Недовго пробув той Колун у сідлі,
Притис його древком Рустам до землі.

І став той Колун, наче птах на рожні,
Побачило військо: вже по Колуні.

Туранські уже відступають війська —
Судилася їм уже доля така.

380. Рустам же, прорвавшись крізь перший дозір,
З бійцями щасливо добрався до гір.

Побачив: у лузі джерельце дзюрчить,
Сказав їм із коней зійти й відпочить.

До темної ночі там був Тагамтан,
До в'їзду Кубада усе готував:

Розкішну одержу, корону, коня —
Усе він припас для наступного дня.

І темної ночі, як люд іще спить,
Рустам до Ірану з володарем мчить,

390. До Заля хотів він затемна прийти,
Щоб до прибуття всім заткнути роти.

Ще тиждень в палацах у шаха були,
І довгу нараду мобеди вели,

На восьмий настав уже радам кінець:
Над троном засяяв владики вінець.

